

Kronika

2018 m. rugpjūčio 26–29 dienomis Augusto Hermano Franckės įstaigose Halėje (Vokietija) vyko Penktasis tarptautinis pietizmo tyrimų kongresas „Jausmas ir norma. Pietizmas ir jausminės kultūros 18 amžiuje“ (*Gefühl und Norm. Pietismus und Gefühlskulturen im 18. Jahrhundert*). Kongresą organizavo Martyno Liuterio Halės-Vitenbergo universiteto Tarpdisciplinis pietizmo tyrimų centras, Istorinė pietizmo tyrimų komisija ir Frankės įstaigos Halėje. Tokie tarpdisciplininiai pietizmo tyrimo kongresai, savotiški pietizmą tyrinėjančių pasaulio mokslininkų suvažiavimai, Halėje vyksta nuo 2001 metų. Šiometinis kongresas, kaip rodo pavadinimas, buvo orientuotas į pietistinio jausmingumo tyrimus. Jame dalyvavo teologai, filosofai, istorikai, antropologai, menotyrininkai, psichologai, edukologai, muzikologai, kalbininkai, literatūrologai iš Vokietijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Šveicarijos, Švedijos, Danijos, Suomijos, Austrijos, Australijos, Norvegijos, Olandijos, Lenkijos, Rumunijos, Kanados ir Lietuvos. Iš viso per tris kongreso darbo dienas buvo perskaitytas 81 pranešimas, surengtos kelios diskusijos. Kongresą atidarė prof. iš Australijos Jacqueline Van Gent pranešimas „Meilė, džiaugsmas ir ašaros. Jausmai ir pietizmas ankstyvojo modernizmo pasaulyje.“ Kiekviena kongreso diena prasidėdavo dviem plenariniais pranešimais, kurie iš karto būdavo recenzuojami. Vėliau pranešimai buvo skaitomi aštuoniose sekcijose. Lietuvai šiame kongrese atstovavo trys mokslininkai: Inga Strungytė-Liugienė, Mindaugas Šinkūnas ir Žavinta Sidabraitė (LMT finansuojamo pietistinės kultūros tyrimo projekto *Moderniųjų iniciatyvų ir tradicijos dialogas: susirinkimininkų judėjimas Mažojoje Lietuvoje* dalyviai). Inga Strungytė-Liugienė perskaitė pietistinės giesmės vertimo į lietuvių kalbą tradiciją aptariantį panešimą „Rodyti jausmus ar jų nepaisyti: pietistinių giesmių vertimai į lietuvių kalbą

XVIII amžiuje“. Mindaugas Šinkūnas savo pranešime „Asmeninio santykio su Dievu kaita lietuviškuose giesmynuose“ analizavo kreipinių į Dievą įvairovę, jų formas, dažnį ir vartojimo slinktis. Žavinta Sidabraitė pranešime „Prūsijos Lietuvos surinkimininkų literatūra: religinis jausmingumas ir tautinės savasties paieškos“ teigė, kad naivaus jausmingumo persmelkta surinkimininkų literatūra, augusi ir stiprėjusi kartu su augančiu lietuvininkų raštingumu bei pingančia knyga, atliepė esminį skaitančiojo poreikį – prieinam forma perteikti idealybės ilgesio dramą. Kongreso dalyviams taip pat buvo surengtos mokslinės ekskursijos į Leopoldiną, Nacionalinę mokslų akademiją, Halėje, taip pat išvyka į Vokiečių švietimo muziejų Johano Vilhelmo Liudviko Gleimo name Halberštate ir į Frydricho Gotlybo Klopštoko namą muziejų Kvedlinburge.

Kongreso puslapis internete: <http://izp.uni-halle.de/veranstaltungen/kongress2018.htm>

ŽAVINTA SIDABRAITĖ

2018 m. lapkričio 6 d. Lietuvos mokslų akademijoje vyko renginys „Šimtus jau metus...“ Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminarui – 300“. Jį organizavo Reformacijos istorijos ir kultūros draugija (pirmininkas Donatas Balčiauskas) bei du Lietuvos mokslų akademijos skyriai: Humanitarinių ir socialinių mokslų (pirmininkas akad. Domas Kaunas) ir „Mokslininkų rūmai“ (vadovė Aldona Daučiūnienė). Renginio vedėjas – akad. Domas Kaunas. Iškilmingą atmosferą susirinkusiai auditorijai suteikė giesmės, giedamos Vilniaus evangelikų liuteronų choro (vadovė Asta Saldukienė).

Renginio pradžioje Aldona Daučiūnienė perskaitė lietuvišką Liudviko Gedimino Rėzos (1776–1840) eilėraštį „Šimtus jau metus saulelė tekėjo ir leidos“, parašytą ir pirmą kartą paties Rėzos perskaitytą 1823 m. per Lietuvių kalbos seminaro šimtmečio iškilmes Karaliaučiaus universitete. Nors seminaras įkurtas 1718 m. ir Rėza, jam vadovavęs 1810–1840 m. ir parašęs istoriją, įkūrimo metus žinojo, tačiau 1723 m. buvo parengtas pirmasis statutas, taigi tada seminaras tapo institucinis. Eilėraščio rankraštis išlikęs, dabar saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje.

Pranešimai lietė skirtingus seminaro gyvavimo ir jo istorijos tyrimo aspektus. Dr. Ona Aleknavičienė (Lietuvių kalbos institutas) pranešimą „Lietuvių kalbos seminaras Karaliaučiaus universitete: įkūrimo istorija“ pradėjo ne nuo istorinio ar socialinio ir kultūrinio konteksto, kaip įprasta, bet nuo dviejų

asmenybių, turėjusių įtakos seminarui atsirasti: Prūsijos karaliaus Frydricho Vilhelmo I ir Karaliaučiaus universiteto profesoriaus, Sembos konsistorijos tarėjo Henriko Lyzijaus. Karaliaus siekis įvesti privalomąjį pradinį mokymą lietuvių kalba tapo pagrindiniu akstiniu dviem Lietuvių kalbos seminarams atsirasti – iš pradžių Karaliaučiuje (1718–1944), o vėliau Halėje (1727–1740). Pranešime daugiausia dėmesio skirta pirmiesiems Karaliaučiaus seminaro vadovams – Henrikui Lyzijui ir Jonui Jokūbui Kvantui, apžvelgtas pradinis veiklos dešimtmetis, parodyta, kaip seminaras, lydimas permainingos pietistų ir liuteronų ortodoksų kovos, aktyvino kultūrinį Prūsijos Lietuvos gyvenimą ir skatino lietuviškų knygų rengimą. Seminaro auklėtiniai tapo lietuvių raštijos kūrėjais, lietuvių kalbos ir kultūros palaikytojais.

Vokietijos Federacinės Respublikos garbės konsulas Klaipėdoje, Klaipėdos universiteto doc. dr. Arūnas Baublys siekė nukreipti dėmesį į platesnį Lietuvių kalbos seminaro kontekstą, tiek teologinį, tiek kultūrinį. Jo nuomone, reikia vertinti seminaro poveikį ne tik Prūsijai, bet ir Didžiajai Lietuvai. Studijuoti į Karaliaučių vykdavo nemažai studentų iš Lietuvos, jie irgi tapdavo Lietuvių kalbos seminaro lankytojais, dalis vėliau grįždavo ir dalyvaudavo visuomenės gyvenime. Kaip pavyzdį jis išskyrė iš Biržų kilusį Eduardą Jokūbą Daukšą (1836–1890), Karaliaučiuje studijavusį 1856–1860 m., seminarą lankiusį 1858 m. Jo tėvas Kazimieras Kristupas Daukša, beje, žinomas kaip lietuvių kalbos gramatikos (išlikę tik sūnaus daryti ir pildyti nuorašai) ir lietuvių–lenkų kalbų žodyno (redaguoto sūnaus) autorius. Grįžęs į Lietuvą, Eduardas Jokūbas Daukša rašė eilėraščius lietuvių ir lenkų kalba, į lietuvių kalbą vertė vokiečių autorių kūrinių ištraukas, Adomo Mickevičiaus poeziją. Buvo aktyvus lietuvybės šalininkas, už dalyvavimą 1863 m. sukilime ištremtas į Sibirą. Šis pavyzdys rodo, kad Lietuvių kalbos seminaro įtakos verta ieškoti ir plačiau – tiek geografinė, tiek filologinė prasme.

LMA Vrublevskių bibliotekos direktorius doc. dr. Sigitas Narbutas pranešime kalbėjo apie Lietuvių kalbos seminaro tyrimus ir tyrėjus. Pagrindinė iš jų dabar yra dr. Liucija Citavičiūtė, 2004 m. išleidusi išsamią monografiją *Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaras: istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai*, nuosekliai tirianti vieno ryškiausių seminaro vadovų – Liudviko Gedimino Rėzos veiklą. 2003 m. ji į lietuvių kalbą išvertė ir paskelbė rankraštinę jo *Lietuvių kalbos seminaro istoriją* (rankraštis saugomas Valstybiniame archyve Olštynė). Citavičiūtė Lietuvos ir užsienio archyvuose bei bibliotekose

toliau ieško Rėzos veikalų ir leidžia daugiatomius *Raštus* (šiuo metu išleisti 5 tomai, netrukus išeis dar du). Narbutas labai pagarbiai pristatė ir ankstesnį tyrėją – Vilniaus universiteto profesorių Albiną Jovaišą (1931–2006), 1969 m. paskelbusį iki šiol aktualumo nepraradusią monografiją *Liudvikas Rėza*, publikavusį dvitomį Rėzos rūpesčiu surinktų dainų rinkinį *Lietuvių liaudies dainos* (1964) ir turėjusį viziją išleisti Rėzos *Raštus*. Apie tą viziją jis dažnai kalbėdavo dirbdamas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, dabar ji čia pat sėkmingai ir realizuojama.

ONA ALEKNAVIČIENĖ

2018 m. lapkričio 7 d. Skuodo meno mokykloje vyko konferencija „Simonas Daukantas, jo epocha ir Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetis“. Konferencijos lektoriai ir dalyviai aplankė S. Daukanto gimtąją sodybą Kalvių kaime ir motinos kapą Lenkimų Šv. Onos bažnyčios šventoriuje Skuodo rajone. Giedrius Subačius, 1995-ųjų metų Simono Daukanto premijos laureatas, pranešimu „Ką rašysena sako apie Daukantą?“ kvietė nauju aspektu pažvelgti į „Istorijos žemaitiškos“ rankraštinius tekstus. S. Daukanto rašysenos estetika, ornamentika, naudotas popierius – kaip asmenybės ir jo veiklos išraiškos priemonės ir ženklai – šiandien prabyla tarsi medžio kamieno rievių atminties kodas. Prakalbinta S. Daukanto rašysenoje sudėta unikali atmintis, klausytojams leido nauju žvilgsniu pamatyti bei giliau pažinti iškilią asmenybę. Prof. G. Subačius konferencijos dalyvius supažindino ir su ką tik išleista monografija „*Simono Daukanto Rygos ortografija (1827-1834)*“. Deimantas Karvelis atskleidė Simono Daukanto ir lietuviškos istoriografijos pradžios sąryšį. Gražina Kadžytė aptarė S. Daukanto „Dainės žemaičių“ ir kitas tautosakos rinkimo XIX a. aplinkybes. Rūta Vildžiūnienė diskutavo apie tai, ko neteko be melodijų užrašytos dainos, esančios S. Daukanto ir kitų tautosakos rinkėjų palikime. Virginijus Jocys pristatė etninės kultūros relikтус, sutinkamus S. Daukanto veiklos pavelde. Apie tai, ką S. Daukantas reiškia šiandien kiekvienam asmeniškai ir mums visiems, savo parnešime kalbėjo Juozas Šorys. 2011 m. S. Daukanto premijos laureatas Juozas Vyšniauskas narpliojo S. Daukanto giminystės pynę ir pristatė savo naują knygą „Vargo pelės ainiai“ (Klaipėda, 2018), parašytą kartu su S. Daukanto vaikaičiu Vsevolodu Cvetkovu. Algimantas Jucevičius detalai apžvelgė S. Daukanto biografijos laikotarpį nuo Kalvių iki Vilniaus. Vida Girininkienė pristatė parengtą kilnojamąją parodą „Simonui

Daukantui 225. Laikas ir asmenybė“. Konferenciją užbaigė Vilniaus Simono Daukanto gimnazijos moksleivių teatralizuota lietuvių kalbos ir istorijos pamoka „Dvylika juodvarnių apie Daukantą lakstančių“.

NIJOLĖ RAUDYTĖ

2018 m. lapkričio 8 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Valstybingumo erdvėje atidaryta paroda „Simonui Daukantui – 225“, skaityta vieša prof. habil. dr. Giedriaus Subačiaus paskaita „Simono Daukanto universalumas, darbų apimtys ir politika“.

Tai renginių ciklo dalis, skirta jubiliejiniais Simono Daukanto (1793–1864) metams ir Lietuvos valstybės atkūrimo šimtosioms metinėms. Renginio vedėjas – doc. dr. Mintautas Čiurinskas (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas).

Parodą atidarė Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos generalinis direktorius prof. dr. Renaldas Gudauskas pavadindamas ją nacionalinio masto renginiu. Daukantas savo darbuose kūrė ateities valstybės scenarijų, todėl ir jo jubiliejaus minėjimą reikia vertinti kaip ypatingos svarbos renginį. 2018-uosius Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė Simono Daukanto metais.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktoriaus pavaduotojas doc. dr. Mindaugas Kvietkauskas pabrėžė, jog šiai parodai atrinkta tik vertingiausia literatūrinio palikimo dalis – atrinkta tam, kad pokalbis su Daukantu vyktų gyvai, kad jo istorija būtų čia pat. Kaip vieną svarbiausių eksponatų jis išskyrė Daukanto testamentą, sudarytą 1862 m. sausį Papilėje, paskirstantį ne vien daiktus („kuriuos jei visus surinktum, nė šimto rublių nebus verti“), knygas bei pinigus, bet liudijantį ir apie moralės dalykus. Kvietkauskas perskaitė visą testamentą, į lietuvių kalbą 1893 m. išverstą Jono Jablonskio. Doc. dr. Brigita Speičytė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) kaip ypač vertingą veikalą minėjo *Istoriją žemaitišką*, rašytą Lietuvai labai sudėtingu laikotarpiu – 1831–1834 m. – ir orientuotą į Lietuvos ateities viziją.

Didžiausia Daukanto literatūrinio palikimo dalis dabar saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, jo bibliotekos rankraštyne (keletas rankraščių yra dar LNMMB bei VUB). Daukanto sesers Anastazijos vaikaitis Ferdinandas Kaunackis 1911 m. didžiulį jo archyvą ir nemažai knygų padovanojo Lietuvių mokslo draugijai, įkurtai Vilniuje 1907 m. Jubiliejinė paroda rengta siekiant glaustai parodyti Daukanto darbo kryptis ir interesus, todėl verta

paminėti ir eksponatus – pradedant nuo portreto, įprastai kabančio instituto Posėdžių salėje. Eksponatų aprašus parengė bibliotekos vadovė Rūta Pleskačiauskienė ir rankraštyno vedėjas Virginijus Gasiliūnas:

1. Jonas Zenkevičius. **Simono Daukanto portretas**, 1850 m., drobė, aliejus. Tai vienintelis autentiškas ikonografinis Daukanto atvaizdas, sukurtas Peterburge jam pačiam pozuojant. Portretas nutapytas Šiaulių apskrities dvarininko Vladislovo Narbuto užsakymu. Iki XX a. pradžios šis portretas visuomenei nebuvo žinomas. 1901 m. jį rado Juozas Tumas-Vaižgantas Jono Jokubauskio paveikslų rinkinyje. Kunigaudamas Micaičiuose netoli Kuršėnų, Juozas Tumas-Vaižgantas dažnai lankydavosi Ketūnų dvare pas dvarininkus Jokubauskius. Senasis Konstantinas Jokubauskis buvo vedęs Sofiją Narbutaitę, Vladislovo dukrą, ir paveldėjęs Ketūnus, kurie kartu su turtinga paveikslų galerija vėliau atiteko sūnui Jonui. Portretą Jonas Jokubauskis padovanojo Lietuvų mokslo draugijai.

2. Simonas Daukantas, **Istorija žemaitiška**, rankraštis, apie 1831–1834 m. Šiame veikale pirmą kartą pavartotas žodis *valstybė*. Pirmasis iš penkių šio žodžio pavartojimų: „Tu tarpu Jaroslau didesis Gudū kunegaiksztis nubenges kares su Boleslawu narsiūiū ir Mscislawa brolių saô sukos i *walstibę* Lotawū arba Letuwiū anupus uppęs Daugaôš giwenantiu“ (l. 53v).

3. Simonas Daukantas, **Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių**, išleistas 1845 m. Peterburge. Spausdinti lapai įrišti kartu su įterptais švariais lapais pastaboms ir papildymams.

4. **Pasakos Fedro**, rankraštis, vertė Simonas Daukantas, prieš 1846 m. Knyga išleista 1846 m. Motiejaus Šauklio vardu Peterburge.

5. Simonas Daukantas, **Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas**, rankraštis, žodyno pradžia: A–M, rašytas nuo 1852 m., nebaigtas: išlikę trys foliantai, bendras lapų skaičius – per 1000, pateikti 56 567 lenkiški žodžiai, 37 677 lietuviški atitikmenys.

6. Simonas Daukantas, medžiaga rengtam **Lietuvių kalbos žodynui**, rankraštis, be datos, palaidi lapai. Spėjama, kad piešinys pieštuku pieštas Daukanto.

7. Simonas Daukantas, **Testamentas**, rankraštis, rašytas lenkiškai 1862 m. sausio 2 d. Papildė. Jonas Jablonskis 1893 m. išvertė jį į lietuvių kalbą (Jonas Jablonskis, *Raštai*, t. 1, 1932, p. 184–185).

8. Simonas Daukantas, bibliografinis **mokslinės literatūros lenkų, pran-**

cūzų ir vokiečių kalbomis sąrašas su citatomis ir pastabomis, rankraštis, be datos.

Atidarius parodą, prof. habil. dr. Giedrius Subačius (Ilinojaus universitetas, Čikaga; Lietuvos istorijos institutas, Vilnius) skaitė paskaitą „Simono Daukanto universalumas, darbų apimtys ir politika“. Daukantą jis pavadino žmogumi universitetu – po Vilniaus universiteto uždarymo (1832) Daukantas ėmėsi veiklos, aprėpiančios daugelį humanitarinių mokslų sričių: rašė Lietuvos istoriją, gramatiką, 4 žodynus, vadovėlį, maldaknygę, 3 antikinių autorių vertimus, skelbė tautosaką, knygas vaikams, ūkinių patarimų knygeles. Nors laiškus rašė lenkiškai, bet viską, kas skirta viešinti, – tik lietuviškai. Tačiau ne viskas rengta spaudai. Antai 1106 puslapių Lietuvos istorija buvo be autentiško, paties autoriaus duoto pavadinimo. Pavadinimas *Istorija žemaitiška* rankraštyje įrašytas Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos aplinkos žmogaus (istorija iš tiesų ne vien Žemaitijos, bet visos Lietuvos). Subačiaus nuomone, Daukantas pavadinimo nedavė tikriausiai dėl to, kad suprato, jog cenzūra neleis spausdinti, be to, jis buvo atsargus. Veikalą be pavadinimo sunkiau identifikuoti.

Giedrius Subačius kartu su prof. habil. dr. Pėteriu Vanagu (Stockholmo universitetas, Latvijos universitetas) 2016 m. žurnale *Archivum Lithuanicum* pranešė mokslo visuomenei, kad žodis *valstybė* pirmą kartą pavartotas Daukanto *Istorijoje žemaitiškoje* ir pagal kilmę yra latvizmas, plg. lat. *valstība*. Parašydavo šį žodį greta kitų – *valdysta*, *ūkė*, *viešpatybė* – jis ir vėliau, bet visuomenė *valstybę* priėmė ir plačiau vartoti pradėjo tik XX a. pradžioje, apie 1905-uosius (prisimintina, kad 1906 m. pavasarį jau vyko *Valstybės dūmos* rinkimai). Paskaitoje Subačius grįžo prie šios temos. Perimti *valstybę* iš latvių kalbos Daukantą galėjo paskatinti darbas generalgubernatoriaus kanceliarijoje Rygoje – *Istorija žemaitiška* rašyta būtent šiame mieste apie 1831–1834 m.

Apie Rygoje sukurtus darbus ir jų ortografiją Subačius yra jau anksčiau paskelbęs keletą straipsnių, o ką tik išėjo ir tyrimus apibendrinanti monografija *Simono Daukanto Rygos ortografija (1827–1834)*, lapkričio 6 d. pristatyta Signatarų namuose. Rankraščių faksimilėmis ir kardiogramas primenančiais grafikais, arba transformacijų kreivėmis, jis vaizdžiai parodė kas keletą, kelio liką ar keliasdešimt puslapių kintančią Daukanto rašybą. Rygoje Daukantas atsisakė Vilniaus laikotarpio ortografijos ir ėmė modeliuoti naują, paremtą Prūsijos Lietuvos ortografija taip mėgindamas suartinti dvi nuo XVI a. atskirai

gyvavusias lietuviškos raštijos tradicijas. Ypač didelis autoritetas jam buvo Karaliaučiuje Martyno Liudviko Rėzos išleisti Kristijono Donelaičio *Metai* (1816).

Ir monografijoje, ir paskaitoje Subačius daug dėmesio skyrė Daukanto kalbos politikai, vertino ją apskritai kaip politiką, kūrusią stiprios tautos įvaizdį. Nors Daukantas dažnai kaitaliojo ortografiją, bet kalbos ideologijos – niekada. Jam rūpėjo ir lietuvių kalbos būklė (grynumas), ir statusas. Niekada nesikeitė pagrindinis akcentas ir politinė vizija – lietuvybė gyvybinga. Lietuvos istorijos ir kalbos gyvybingumą jis demonstravo įvairiais būdais: ne tik pasakojimu apie tautos galybę ir ilgą valstybingumo tradiciją, bet ir lietuviškų raštų kiekiu, kūrėjų gausos parodymu (jų skaičių didino pasirašydamas slapyvardžiais), veikalų dydžiu bei estetiniu vaizdu, naujų lietuviškų žodžių kūrimu (vien *Didžiąjame lenkų–lietuvių kalbų žodyne* yra apie 3 800 naujadarų), tautosakos kaip liaudies kūrybos skelbimu.

Paskaitos pabaigoje Subačius nubrėžė ir ateities tyrimų perspektyvas: 1) visų laikotarpių rašybos įvertinimas; 2) darbų chronologijos nustatymas; 3) rėmimosi šaltinių įvertinimas; 4) citatų rinkinių kitomis kalbomis analizė; 5) Daukanto rankraščių paieškos; 6) naujos archyvinės medžiagos paieškos.

Gal ir netikėta, bet yra dar iki šiol netirtų Daukanto rankraščių. Kad ir išrašai iš įvairių nelietuviškų knygų – jie irgi gali daug pasakyti apie mokslinius bei kultūrinius įvairiapusės asmenybės interesus.

ONA ALEKNAVIČIENĖ